

re juridische constructies gebruikt om grond in het nabijgelegen dorp te onteigenen. Het rond 1866 gevormde eiland waarop Dordrecht was gelegen, bepaalde grotendeels de richting van de annexaties. Vooral na 1900 moest nieuwe woonruimte worden gepland in het dorpsgebied, omdat het stadscentrum vol was. In de tweede helft van de twintigste eeuw bleek het huizenaanbod enorm uitgebreid en kwamen ook industriegebieden tot ontwikkeling.⁸

Annexatie, of 'gemeentelijke herindeling' in hedendaags taalgebruik, nam verschillende vormen aan. De stad Gouda is daarvan een voorbeeld. Al in 1818 werd bij de stad de nieuwe gemeente Broek, Thuil en 't Weegje gecreëerd die bestond uit een klein stadsdeel van Gouda. Dit dorp slaagde er echter niet in om zijn onafhankelijkheid te behouden en hield in 1870 op te bestaan: het werd, samen met een deel van het naburige dorp Stein, weer aan Gouda toegevoegd. Gedurende ongeveer honderd jaar bleven de stadsgrenzen ongewijzigd, totdat de behoefte aan meer stadsgebied kenbaar werd in de groei-periode na 1960. Delen van de zes omliggende gemeenten Gouderak, Haastrecht, Moordrecht, Reeuwijk, Stolwijk en Waddinxveen werden in 1964 aan Gouda overgedragen, terwijl in 1985 Gouderak en Haastrecht, en in 1991 Reeuwijk en Waddinxveen nog grenswijzigingen ondergingen, waardoor opnieuw stukken van deze vier dorpen in het stedelijk territorium werden geïncorporeerd.⁹ In de stad Eindhoven in het zuiden van Nederland was de bevolkingsdichtheid in de tweede helft van de negentiende eeuw meer dan veertig maal hoger dan die in de omlig-

gende dorpen. De stedelijke behoefte aan administratieve vereenvoudiging en industriële ontwikkeling leidde in 1865 tot een poging om een deel van het dorp Woensel te annexeren, maar hevig lokaal verzet vertraagde dat proces negen jaar lang. In 1909 kwam annexatie opnieuw ter sprake. De dorpen in de omgeving van Eindhoven klaagden over de toevloed van armen en arbeiders vanuit de overbevolkte stad. Het ontbrak Eindhoven aan ruimte en de stad werd bijna gedwongen om annexatie te overwegen, maar het dreigende verlies van lokale onafhankelijkheid die dat met zich meebracht, zorgde voor veel onrust in de vijf betrokken dorpen Woensel, Tongelre, Stratum, Gestel en Strijp. Ook nu volgden weer jaren van onderhandelen, totdat 'Groot Eindhoven' ontstond toen de dorpen in 1920 werden samengevoegd met de oude stad. De twintigste eeuw gaf een voortzetting te zien van oude patronen van bevolkingsgroei in de zes Eindhovense gemeenschappen die daarmee een aanzienlijk deel van hun karakter behielden.¹⁰

De stad Breda, eveneens gelegen in de provincie Noord-Brabant, werd gedurende het grootste gedeelte van de negentiende eeuw ingesloten door vestingwerken. De aanleg van huizen of fabrieken in de overvolle stad verliep moeizaam, maar de stenen grens tussen stad en omliggende dorpen liet geen andere keus. Pas na de sloop van deze verdedigingswerken vanaf 1870 ontwikkelden zich buiten de stad grootschalige industrieën en woningbouwprojecten in de omliggende platelandsgemeenschappen. Dit had in 1899 de eerste annexatiepoging van Breda tot gevolg. Het omvatte de 'voorsteden' in een smalle